

## การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จิปาะะกันท์สถานบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี

### The Development of a Local Museum to Enhance Creative Education at Jipataphansatan Ban Khubua Ratchaburi Province

จิตตรา มาคะผล\*

Jittra Makapol

#### บทคัดย่อ

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จิปาะะกันท์สถานบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี เป็นการวิจัยและพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์ นำเสนอแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ และทดลองและประเมินผลการใช้แนวทางการพัฒนา ในการศึกษาสภาพและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวบรวมข้อมูลจากการสังเกต และสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตามแบบสำรวจสภาพการดำเนินงานและกระบวนการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ ในการทดลองและประเมินผลการใช้แนวทางการพัฒนา ใช้กลุ่มตัวอย่างนักเรียนและครูในชุมชนทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละและวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า จิปาะะกันท์สถานบ้านคูบัวจัดแสดงเรื่องราวด้านโบราณคดีและวิถีชีวิต รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจของชาวคูบัวจากอดีตถึงปัจจุบัน ในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ใช้วิธีการจัดกิจกรรมค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจากฐานการเรียนรู้ในชุมชน 5 ฐาน ที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงจากพิพิธภัณฑ์ ผลการจัดกิจกรรมพบว่าเป็นการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่ผู้รับ ผู้ถ่ายทอด และผู้จัดต่างก็มีความสุขและพึงพอใจ ผู้เข้าร่วมโครงการมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ผลผลิตมีทั้งที่เป็นองค์ความรู้และชิ้นงาน ผลกระทบได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมและต้องการสืบทอดแนวคิดในการส่งเสริมการจัดการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วม ด้านความยั่งยืน เกิดแนวทางในการดำเนินงานต่อไป

**คำสำคัญ:** พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ แหล่งเรียนรู้

\* อาจารย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

## Abstract

The Development of Local Museum to Enhance Creative Education Jipataphansatan Ban Khubua Ratchaburi Province is research and development research, aiming to studying local museum basic data, provide the development directions to enhance creative education, try out and evaluate those directions. The data for this study were collected by observing and interviewing related people according to the surveying form of the management and learning process in the museum. The samples were teachers and students in the communities of both formal and non-formal education, local wisdom and museum officers. The research instruments were satisfaction questionnaires and interviews. The data were analyze by percentage and content analysis. The results were; Jipataphansatan Ban Khubua exhibited the stories in the ancient days as well as the way of lives including the proud cultural heritage of the Khubua villagers. For enhancing the creative education, the 5-base camp activities related to the content in were used to learn about the histories and cultures in the community. These activities were a creative way of learning that the delivers, the receivers and the activity organizers were all happy and satisfied. The participants were satisfied at the highest level. There were both knowledge and concrete products. The impacts were knowledge understanding and cultural appreciation and desire to inherit the ideas of enhancing creative education. For the sustainability. There were ways of further management.

**Keywords:** local museum, creative education, learning resources

## บทนำ

คนไทยทุกคนควรรักการเรียนรู้และมี การเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสร้างศักยภาพในการดำเนินชีวิต โดยเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ รอบตัว และรัฐบาลไทยมีนโยบายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการแข่งขันด้านราคา ด้วยการผลิตสินค้าให้มีราคาต่ำและใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ทำให้ต้องปรับโครงสร้างเศรษฐกิจโดยให้ความสำคัญกับ

การพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ เน้นแนวคิดในการเพิ่มมูลค่าสินค้าจากความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มากมายในประเทศ สนับสนุนองค์ความรู้และนวัตกรรม

พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทหนึ่งที่สามารถปลูกฝังให้คนไทยได้ซึมซับถึงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีบทบาทต่อการเรียนรู้ของสังคม เป็นสถานที่ดึงการสอนจากห้องเรียนสู่ชีวิตและประสบการณ์จริง ทำให้

เด็กและเยาวชนให้ได้เรียนรู้ชุมชนและท้องถิ่น กระตุ้นให้ผู้ใหญ่มีโอกาสใช้พิพิธภัณฑสถานนำไปสู่การเรียนรู้ เป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับผู้สนใจศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ทำให้บุคคลและครอบครัวมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในสภาพการจัดการความรู้ที่เหมาะสม และเกิดการประสานสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑสถานกับชุมชนอย่างใกล้ชิด

ประเทศไทยมีพิพิธภัณฑสถานอยู่จำนวนมาก ทั้งของภาครัฐ เอกชน และท้องถิ่น แต่พิพิธภัณฑสถานนั้นยังมิได้เป็นแหล่งความรู้ที่จะเรียนรู้ได้อย่างผลิตผลอีกทั้งไม่ตอบสนองเป้าหมายให้คนในชาติรู้และเข้าใจถึงความเป็นมาของตนเองและเกิดสำนึกในความเป็นไทย การสร้างพิพิธภัณฑสถานไม่ได้มีการรวบรวมความรู้ของท้องถิ่นมากำหนดเป็นนโยบายและเป้าหมายในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถาน ขาดความร่วมมือในท้องถิ่นและไม่มีการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงความรู้ในท้องถิ่นกับพิพิธภัณฑสถานระดับชาติเข้าด้วยกัน ความสำเร็จของพิพิธภัณฑสถานขึ้นอยู่กับว่าสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวของท้องถิ่นให้คนในชุมชนได้เรียนรู้และเข้าใจมากขึ้นเพียงใด โดยต้องเป็นการดำเนินงานโดยคนในท้องถิ่นเพื่อคนในท้องถิ่นเป็นหลัก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551: 81-87)

การเรียนรู้ของคนในสังคมทำได้หลายวิธี มีได้หลายรูปแบบ การเรียนรู้คือการสร้างสรรค์ที่จรรโลงความก้าวหน้าและการเรียนรู้คือการสร้างองค์ความรู้ มาตรา 7 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บอกจุดประสงค์ของการเรียนรู้ไว้อย่างชัดเจนว่า กระบวน

การเรียนรู้เน้นการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และการบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา จนถึงภูมิปัญญาและวิทยาศาสตร์ การศึกษาระบบใหม่เป็นระบบที่เหมาะสมและยืดหยุ่นให้กับการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ค่อนข้างมาก เพราะไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในห้องเท่านั้น นอกจากนี้ มาตรา 12 ยังเปิดโอกาสให้คนที่เข้ามาจัดการศึกษานั้นมีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นบุคคล ครอบครัว หรือสถาบันศาสนา และสิ่งสำคัญคือกฎหมายได้กำหนดให้ระบบการศึกษาทั้ง 3 ระบบสามารถเทียบโอนการศึกษากันได้เป็นสิ่งที่เรียกว่า "ความยืดหยุ่น" และ "สร้างสรรค์" (รุ่งแก้วแดง, 2545: ออนไลน์)

นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 เชื่อว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และเชื่อว่า ผู้เรียนแต่ละคนสามารถพัฒนาได้เต็มศักยภาพของตัวเองได้ การศึกษาเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งกฎหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน ถ้าเรามองว่าการศึกษาเชิงสร้างสรรค์เป็นรูปแบบและวิธีการเรียนรู้บางอย่าง ในมาตรา 25 กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่ามีได้จำกัดตายตัวอยู่แต่เพียงในห้องเรียน สถานที่ต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑสถาน หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ ก็ถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญเช่นกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 12-14)

มหาวิทยาลัยศิลปากรได้กำหนดนโยบายในการเป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการวิจัยและส่งเสริมความคิดเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากเป็น

มหาวิทยาลัยที่มีรากฐานทางด้านศิลปะ การ ออกแบบ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และ มีการพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยที่ประกอบด้วย คณะวิชาในทุกแขนงของวิชาการ ซึ่งเป็นปัจจัย สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของประเทศ นอกจากนี้ยังมีแผนยุทธศาสตร์ในการ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งการสร้างสรรค์ (Creative University) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล ในด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ประกอบด้วย ความสำคัญและคุณค่าของ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ ศึกษาการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริม การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้พิพิธภัณฑ์ สถานบ้านคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี เป็นพื้นที่ศึกษาซึ่งผลการศึกษจะทำให้ ได้แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ให้ เป็นแหล่งเรียนรู้ในแนวทางของการจัดกิจกรรม การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ที่เอื้อประโยชน์แก่คน ในท้องถิ่น

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น จิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว จังหวัด ราชบุรี
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิง สร้างสรรค์ จิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว จังหวัด ราชบุรี
3. เพื่อทดลองและประเมินผลการใช้ แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อ

ส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จิปาถะภัณฑ์ สถานบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี

### แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและ ผลงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วย ความหมายของพิพิธภัณฑ์ ประวัติและ ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ ความเป็นมาของ พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย การแบ่งประเภทของ พิพิธภัณฑ์ หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ และบทบาท ของพิพิธภัณฑ์กับการศึกษา

2. แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ประกอบด้วย ความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การดำเนินงานและขั้นตอนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ใน ระดับชุมชน

3. แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้และการ จัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย ความหมายของการ เรียนรู้ หลักการจัดการเรียนรู้ กระบวนการและ วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ รูปแบบการจัด กิจกรรมการเรียนรู้

4. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น

### วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริม การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จิปาถะภัณฑ์สถานบ้าน คูบัว จังหวัดราชบุรี ดำเนินการในรูปแบบการ

วิจัยและพัฒนา (Research and Development) ผู้วิจัยเลือกจิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัวเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเห็นว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่นำเสนอเรื่องราวการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน ตั้งอยู่ใกล้เขตเมือง แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้มาก มีรูปแบบการจัดนิทรรศการที่น่าสนใจ ได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงาน ทั้งระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ แม้เปิดดำเนินการมาได้เพียง 3 ปี แต่มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก และยังไม่มีการจัดกิจกรรมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ หากได้มีการศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในวงกว้างต่อไป ขั้นตอนในการศึกษา มีดังนี้

**ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย (R<sub>1</sub>) : การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น**

วัตถุประสงค์ เพื่อเก็บข้อมูลอันนำไปสู่การเข้าใจชุมชนที่ศึกษา และข้อมูลความคิดเห็นของชุมชนที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในประเด็นบริบทต่างๆ ของชุมชน สภาพทั่วไปและระบบการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์ ลักษณะการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์

วิธีดำเนินการ โดยลงพื้นที่ศึกษาสภาพชุมชนที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ ข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ และลักษณะการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

เครื่องมือวิจัยและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่

1. แบบสำรวจสภาพการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้ดำเนินการและผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จำนวน 3 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว ผู้บริหารโรงเรียนในชุมชน 2 คน ครูในโรงเรียนจำนวน 2 คน และครู กศน. ตำบลคูบัว รวม 9 คน

2. แบบเก็บข้อมูลพิพิธภัณฑ์ รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นคนในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด เจ้าหน้าที่ยามัย กลุ่มแม่บ้าน ชาวบ้าน นักเรียน รวม 11 คน

3. แบบสอบถามความเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ รวบรวมข้อมูลจากผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ที่พบโดยบังเอิญ ในวันที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ จำนวน 33 คน

การพัฒนาเครื่องมือวิจัยทั้ง 3 แบบ ใช้การตั้งประเด็นคำถามปลายเปิดตามกรอบการศึกษา และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัย จำนวน 5 คน

**ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา (D<sub>1</sub>) : การพัฒนาโครงการเพื่อพัฒนาการศึกษาเชิงสร้างสรรค์**

วัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

วิธีดำเนินการ โดยนำข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน มาวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ร่วมกับผู้ดำเนินการและผู้เกี่ยวข้อง และเสนอแนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ คือ การจัดกิจกรรมค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์

### ขั้นตอนที่ 3 การวิจัย (R)<sub>2</sub> : การจัดกิจกรรม และประเมินผลการจัดกิจกรรม

วัตถุประสงค์ เพื่อทดลองใช้และประเมินผลการจัดกิจกรรมค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ นักเรียนในระบบและนักศึกษานอกระบบ จำนวน 77 คน เป็นนักเรียนจากโรงเรียนประถมในตำบลคูบัว 2 แห่ง แห่งละ 10 คน นักเรียนจากโรงเรียนมัธยมในตำบลคูบัว 1 แห่ง จำนวน 10 คน และนักศึกษาจาก กศน. ตำบลคูบัวและตำบลใกล้เคียง 47 คน

ผู้ร่วมจัดกิจกรรม ได้แก่ ผู้สูงอายุที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความรู้ประจำฐาน 5 คน และครูการศึกษานอกระบบ 13 คน เป็นวิทยากรที่เลี้ยงกลุ่มและจัดกิจกรรมนันทนาการ

วิธีดำเนินการ ผู้วิจัยจัดกิจกรรมในลักษณะค่าย 1 วัน (one day camp) โดยใช้จีปาระกัณฑ์สถานบ้านคูบัว และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ มีกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1) เรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ ผู้ร่วมกิจกรรมทั้งหมดเข้าร่วมพิธีเปิดค่ายและกิจกรรมนันทนาการ รับฟังการบรรยายข้อมูลของพิพิธภัณฑ์ จากนั้นแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มมีทั้งนักเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และนักศึกษานอกระบบ มอบหมายให้ศึกษาสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑ์ กลุ่มละ 1 เรื่อง (ตามฐานการเรียนรู้) ฐานที่ 1 ตามรอยบรรพชน ฐานที่ 2 คนก่อนการดีที่คูบัว ฐานที่ 3 เลื่องลือทั่ว ฟ้าจากคูบัวงามล้ำ ฐานที่ 4 ตำรวจเมืองโบราณ และฐานที่ 5 สร้างตำนานสวนโคตรแห่งรำลึก

2) นำผู้ชุมชน แต่ละกลุ่มเดินทางไปสำรวจแหล่งเรียนรู้จริงในชุมชน เพื่อเป็นการสัมผัสของจริงและหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเกิดสถานที่ สภาพแวดล้อม และสัมภาษณ์ผู้รู้/ภูมิปัญญา และชาวบ้านในชุมชน โดยมีวิทยากรที่เลี้ยงเป็นผู้พาไป

3) สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ โดยแต่ละกลุ่มนำความรู้ที่ร่วมกันแสวงหาได้มาสรุปร่วมกัน และร่วมกันสร้างสรรค์ภาพวาดด้วยสีเทียนลงบนผืนผ้าขนาดใหญ่ (1 เมตร x 2 เมตร) โดยจินตนาการจากสิ่งที่ได้พบเห็นและประทับใจ และประกวดภาพวาดประกอบการบรรยายเรื่องราวที่ได้ค้นหามา

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนาผลงานที่ได้จากการจัดกิจกรรม(D)<sub>2</sub> : การพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์จากผลงานและการจัดแสดงนิทรรศการ

วัตถุประสงค์ เพื่อนำผลงานจากการจัดกิจกรรมมาพัฒนาและผลิตเป็นสื่อนิทรรศการ จัดแสดงเพื่อเผยแพร่ผลงานและแนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

### ผลการวิจัย

#### ผลการศึกษาชุมชนและจีปาระกัณฑ์สถานบ้านคูบัว

1. ผลการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนพบว่าตำบลคูบัวตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดราชบุรีไปทางทิศใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 25 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีน้ำตลอดปีเนื่องจากมีลำห้วยและคลองส่งน้ำหลายสาย จึงเหมาะแก่การปลูกข้าวและทำ

การเกษตร การคมนาคมสะดวกทั้งทางรถยนต์ และทางรถไฟมีสถานีรถไฟอยู่ยอคุบัว บรรยากาศของตำบลคูบัวเป็นแบบชนบท สองข้างทางยังเป็นท้องทุ่งนา ใกล้ตัวเมืองเริ่มมีหมู่บ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์

ตำบลคูบัวมีการปกครองท้องถิ่น โดยองค์การบริหารส่วนตำบลคูบัว แบ่งการปกครองเป็น 15 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 10,085 คน ร้อยละ 80 เป็นชาวไทย-ยวน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำสวนผักผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ ด้านหัตถกรรมในครัวเรือน ได้แก่ ทอผ้าจก ทำของชำร่วย ทำเครื่องใช้จากไม้ เช่น ผลิตภัณฑ์จากไม้ตาล ไม้มะพร้าว ขลุ่ยแคน ด้านการค้า ได้แก่ ร้านขายของชำ ขายอาหาร ขายผัก และอาชีพรับจ้างทั่วไป สภาพเศรษฐกิจของตำบล มีโรงงานอุตสาหกรรม 3 แห่ง ปิมน้ำมัน 1 แห่ง ธุรกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพในชุมชนเกี่ยวข้องกับด้านหัตถกรรมทั้งสิ้น ได้แก่ ตักตาดักโครเชต์ญานินท์ บังอร โมบาย กลุ่มทอผ้าจก กลุ่มผู้ผลิตขลุ่ย กลุ่มสตรีสหกรณ์ผลิตภัณฑ์ไม้ตาล ไม้มะพร้าวแปรรูป แครทราย กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าพื้นบ้าน กลุ่มหัตถกรรมจากไม้แปรรูปไม้มุกมัน ไม้รวก และกลุ่มส่งเสริมอาชีพทอผ้าจกบ้านใต้ และมีกลุ่มมวลชนจัดตั้งเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ได้แก่ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน กลุ่มเยาวชนอาสาสมัครตำรวจชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มผู้ใช้น้ำ ลูกเสือชาวบ้าน และกลุ่มอาชีพสหกรณ์ 2 กลุ่ม

สถานที่สำคัญในชุมชน มีวัด 7 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 4 แห่ง ระดับมัธยม

ศึกษา 5 แห่ง กศน.ตำบล 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง สถานีอนามัย 2 แห่ง และสถานที่ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ เมืองโบราณคูบัว มีเนื้อที่ประมาณ 2,310 ไร่ ในพื้นที่ตำบลคูบัวและเขตติดต่อ สันนิษฐานว่าเป็นเมืองในสมัยทวารวดี ปัจจุบันมีซากโบราณสถานหลงเหลือให้เห็นไม่กี่แห่ง ที่สมบูรณ์ที่สุดได้แก่โบราณสถานหมายเลข 18 ที่วัดโขลงสุวรรณคีรี อีกแห่งหนึ่งคือศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าจกราชบุรี ตั้งอยู่ที่วัดแคทราย หมู่ที่ 13 เป็นศูนย์รวมข้อมูลเกี่ยวกับผ้าจกไทย-ยวน มีการสาธิตการทอผ้าจกและจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีสวนโคตรแห่งรำลึก เป็นแหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมพันธุ์ไม้หายาก ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในอดีตของบรรพบุรุษ และต้นไม้ในพระพุทธศาสนา รวมทั้งตั้งแสดงศิลปกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูปปูนปั้น

1) ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปและการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ พบว่าจัดตั้งขึ้นโดยชุมชนเพื่อเป็นแหล่งสืบทอดวัฒนธรรมไทย-ยวน และอนุรักษ์ผ้าไทยโบราณและผ้าจกคูบัว ตั้งอยู่ด้านหน้าวัดโขลงสุวรรณคีรี หมู่ที่ 6 ตำบลคูบัว ได้รับงบประมาณในการก่อสร้างจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี เริ่มก่อสร้างปี พ.ศ. 2543 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2550 ปัจจุบันดำเนินงานภายใต้การดูแลของคณะกรรมการมูลนิธิพัฒนาประชากรตำบลคูบัว มีคณะผู้สูงอายุเป็นอาสาสมัครในการต้อนรับ ดูแล นำชมและให้ข้อมูลแก่

ผู้เข้าชม เปิดบริการทุกวันยกเว้นวันหยุดนักขัตฤกษ์ เวลา 9.00-16.00 น. ด้านการประชาสัมพันธ์ มีเว็บไซต์ของพิพิธภัณฑ์และในฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของศูนย์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร การได้รับรางวัลจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ และการบอกกล่าวต่อกันไปทำให้มีผู้มาเยี่ยมชมจำนวนมาก ด้านงบประมาณ จิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัวไม่เก็บค่าเข้าชม แต่มีการรับบริจาคและได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลคูบัวสนับสนุนค่ากระแสไฟฟ้าประจำเดือน ซึ่งตัวอาคารทั้งสองชั้นติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ส่วนค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาและดำเนินงานใช้เงินที่ได้จากการบริจาค

ภายในพิพิธภัณฑ์แบ่งส่วนแสดงเป็น 10 ส่วน บอกเล่าเรื่องราวของเมืองโบราณคูบัว เรื่องราวของชาวไท-ยวนที่เข้ามาอยู่ที่คูบัวเมื่อ 106 ปีล่วงมา และวิถีชีวิตในอดีต เรื่องของกลุ่มผู้นำทางความคิดที่รวมตัวกันริเริ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของไท-ยวนที่กำลังเลือนหายไปและการก่อตั้งจิปาถะภัณฑ์สถานแห่งนี้เพื่อเป็นแหล่งสืบทอดวัฒนธรรม รายละเอียดมีดังนี้ ส่วนที่ 1 แสดงศิลปวัตถุโบราณสมัยทวารวดีที่ขุดพบในตำบลคูบัว ส่วนที่ 2 แสดงเครื่องมือทำมาหากิน มีอุปกรณ์ เครื่องไถนา เครื่องจับดักสัตว์ และของใช้ต่างๆ ส่วนที่ 3 มุมหลับนอน สอนลูกหลาน แสดงวิถีชีวิตชาวไท-ยวน ซึ่งพ่อแม่ลูกหลานนอนอยู่ในห้องเดียวกันทำให้ได้ดูแลและอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด ส่วนที่ 4 การระดมความคิดของคนในชุมชน โดยใช้

หุ่นจำลองของผู้คนที่มีส่วนทำให้พิพิธภัณฑ์นี้เป็นจริงขึ้นมากำลังนั่งวางแผนกัน ส่วนที่ 5 แสดงครัวโบราณของชาวไท-ยวน มีก้อนเส้าเตาไฟ และอุปกรณ์หุงข้าวต้มแกง อีกมุมหนึ่งจำลองฉากหญิงที่เพิ่งคลอดลูกและกำลังอยู่ไฟ ส่วนที่ 6 แสดงเรื่องทำมาหากินของไท-ยวนเกี่ยวกับเรื่องข้าว ส่วนที่ 7 เป็นห้องโถงสำหรับแสดงนิทรรศการหมุนเวียนและจัดกิจกรรม ส่วนที่ 8 แสดงภูมิปัญญาการทอผ้าจากซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่อยู่ในสายเลือดของชาวไท-ยวน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่ 9 ห้องอนุรักษ์ผ้าโบราณ จัดแสดงผ้าจากผืนใหญ่ที่ทอในโอกาสพิเศษ ผ้าจากโบราณของชาวไท-ยวน และผ้าจากสมัยปัจจุบัน และส่วนที่ 10 จัดแสดงเรื่องราวของชาติพันธุ์ในราชบุรี ได้แก่ ไท-ยวน ไทย ทรงดำ มอญ จีน กะเหรี่ยง ลาวเวียง ไทย พื้นถิ่น

ลักษณะการจัดแสดงที่เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมส่วนใหญ่ คือการนำเสนอเรื่องราวด้วยหุ่นจำลองที่เหมือนจริงมาก และการจัดแสดงเหตุการณ์หรือฉากชีวิตในอดีต เช่น หญิงอยู่ไฟ หลังคลอดลูก การพบปะของผู้นำชุมชน การทอผ้าจาก เป็นต้น

ลักษณะการเรียนรู้ในจิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว มี 2 ลักษณะ คือเรียนรู้ด้วยตนเองจากการเดินชมสิ่งแสดงและอ่านข้อมูลจากป้ายคำอธิบาย และเรียนรู้จากการบรรยายของวิทยากรที่นำชมสิ่งแสดง นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้จากกิจกรรมในลักษณะอื่นๆ เช่น การฟ้อนและตีกลองสะบัดไชย ในโครงการสืบทอดศิลปะล้านนา โดยเชิญวิทยากรจากอำเภอเขียงแสนมาเป็นผู้ฝึกสอน



ผลการศึกษาความคิดเห็นของคนในชุมชนและนอกชุมชนต่อการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ และความต้องการในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สรุปได้ดังนี้ 1) ด้านการจัดแสดงมีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่ดี จัดเป็นหมวดหมู่และสวยงามมาก ทำให้ได้ความรู้และแนวคิดที่ดีในการดำเนินชีวิต การใช้หุ่นจำลองในสถานการณ์ต่างๆ ให้ความรู้ลึกซึ้งที่ดี 2) ด้านสถานที่มีสถานที่ดีพร้อม พื้นที่จัดแสดงกว้างขวางสะอาดสวยงาม ทั่วอาคารติดเครื่องปรับอากาศทั้งหลัง บรรยากาศโดยทั่วไปเหมาะแก่การเข้ามาเรียนรู้ รอบๆ พิพิธภัณฑ์ มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพียงพอ ได้แก่ ที่จอดรถ ห้องสุขา อาคารจำหน่ายสินค้าที่ระลึกและสินค้าชุมชน ชุมเครื่องดื่มและขนม 3) ด้านการให้บริการ มีการต้อนรับและให้บริการที่ดี 4) ด้านการประชาสัมพันธ์ มีสื่อมวลชนให้ความสนใจมาทำข่าวและสารคดีจำนวนหลายรายการ ทำให้มีคนภายนอกมาเยี่ยมชมมากขึ้น 5) ด้านการสืบทอดวัฒนธรรม จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม มีการสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย-ยวน อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้และรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าฝ้ายที่สำคัญ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ของพิพิธภัณฑ์ มีดังนี้ 1) ด้านการให้บริการ ควรมีเจ้าหน้าที่แนะนำสิ่งแสดงทุกห้องแสดง เพิ่มป้ายคำอธิบายภาษาอังกฤษสำหรับชาวต่างชาติ มีมัคคุเทศก์ที่เป็นเยาวชนท้องถิ่นและเพิ่มเจ้าหน้าที่ในวันหยุด 2) ด้านการประชาสัมพันธ์ ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์

สัมพันธ์สู่คนในท้องถิ่นใกล้เคียง โดยเฉพาะสถานศึกษาในจังหวัดราชบุรี 3) ด้านสถานที่ควรปรับปรุงแก้ไขห้องจัดแสดงบางห้องที่แสงสว่างน้อยเกินไปและบางห้องมีกลิ่นอับ 4) ข้อเสนอแนะอื่นๆ ได้แก่ ควรมีการเก็บค่าเข้าชมเพื่อนำเงินรายได้มาใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้มากขึ้น และให้มีมุมหนังสือเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จัดแสดงไว้บริการและจำหน่ายด้วย

ผลการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT Analysis) ได้ข้อเสนอแนะทางในการพัฒนาการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ดังต่อไปนี้ 1) ส่งเสริมให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ ในฐานะแหล่งเรียนรู้อันเป็นแหล่งสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่น 2) ส่งเสริมให้สถานศึกษาในชุมชนใช้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนให้มากขึ้น 3) ส่งเสริมให้เกิดการ บูรณาการการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนร่วมกันระหว่างวัดโหลงที่มีโบราณสถานของเมืองโบราณคูบัว ศูนย์สืบทอดศิลปะผ้าฝ้าย และจิปถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว 4) ค้นหาและสร้างคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้สืบทอดปณิธานในการดำเนินการให้พิพิธภัณฑ์ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และ 5) ศึกษาพัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้

การตรวจสอบผลการศึกษาชุมชนและแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ โดยนำเสนอผลการศึกษาคู่คณะผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมมนาโครงการวิจัยที่ดำเนินการไปพร้อมกัน 16 แห่ง ใน 8

จังหวัด และนำเสนอร่างโครงการจัดกิจกรรม “ค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์” ได้รับความเห็นชอบ และได้รับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมผู้วิจัยนำไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมค่ายให้สมบูรณ์ขึ้น

## 2. ผลการจัดกิจกรรมค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์

ผู้วิจัยจัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นต่อผลการจัดกิจกรรม เป็นแบบสอบถามปลายเปิด มีประเด็นคำถามเกี่ยวกับกระบวนการ ผลผลิต และผลกระทบ รวมถึงความยั่งยืนของการจัดกิจกรรม และข้อคิดเห็นอื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครู และผู้บริหาร โรงเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 13 คน และทำการสัมภาษณ์กลุ่มครู กศน. ที่เป็นวิทยากร จำนวน 10 คน โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม สรุปผลได้ดังนี้

2.1 ผลการประเมินกระบวนการจัดกิจกรรม พบว่า 1) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ทั้งตัวผู้วิจัย เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครู วิทยากร พี่เลี้ยง รวมทั้งครูที่พานักเรียนมาร่วมกิจกรรม ซึ่งร่วมสังเกตการณ์ ร่วมเป็นกรรมการตัดสินผลงาน และร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการจัดกิจกรรม 2) นักเรียนนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยพบว่ากระบวนการจัดกิจกรรมที่ให้สมาชิกกลุ่มที่มีอายุและระดับการศึกษาต่างกัน รวมทั้งมีการจับคู่บัดดี้ระหว่างนักเรียนในระบบและ

นักเรียนนอกกระบบ ทำให้เกิดบรรยากาศและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่หรือเด็กกับวัยรุ่น ดังคำกล่าวจากวิทยากรพี่เลี้ยงว่า ... เห็นเขาคุยเล่นกันอย่างที่กับน้อง คนตัวโตเรียกคนตัวเล็กว่าลูกพี่ๆ พอน้องถามพี่ก็จัดเพราะน้องเขียนหนังสือช้า พอน้องจะเป็นลมพี่ทั้งโบกทั้งพัด ตอนวาดภาพพี่ก็คอยบอกน้อง ... 3) การใช้ผู้สูงอายุในชุมชนเป็นวิทยากรประจำฐานการเรียนรู้ ทำให้เด็กและผู้อาวุโสในชุมชนเกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เด็กได้มีโอกาสฟังผู้สูงอายุเล่าประสบการณ์ของตน ผู้สูงอายุก็มีความสุขที่ได้เล่าเรื่องราวที่ผ่านมาให้คนรุ่นหลังฟัง ผู้ที่พบเห็นก็เกิดความรู้สึกที่ดี ดังคำกล่าวของวิทยากรพี่เลี้ยงว่า ... เห็นคน 3 รุ่น คุยกันอย่างไหล่เคียงไหล่ได้ต้นไม้ เหมือนผู้เฒ่ากำลังสอนลูกหลาน ทั้งๆ ที่เขาไม่เคยรู้จักกันมาก่อน เห็นแล้วก็ประทับใจ... 4) นักเรียนนักศึกษาเกิดความคิดสร้างสรรค์ การให้เด็กได้ไปเห็นสถานที่จริง เป็นการจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ การที่แต่ละกลุ่มสานจินตนาการร่วมกันและถ่ายทอดออกมาเป็นภาพบนผืนผ้าหรือร้อยเรียงเป็นเรื่องราว นับเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ทำให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์และสามารถสร้างสรรค์ชิ้นงานออกมาเป็นที่พอใจ ดังเสียงที่ได้ยินจากเด็กๆ ว่า ... ใส่อีสัมเข้าไปอีก เดิมสีดำด้วย ถึงจะดูเก่าเหมือนของจริง... ... วาดรถคู่ด้วย วันนี้หนูได้นั่งรถคู่... ... ลูกพี่ เขียนแผนที่ไปบ้านป่าซ้อนด้วย... 5) นักเรียนนักศึกษาเห็นคุณค่าและห่วงแหนมรดกของชุมชน การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ทำให้เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของมีค่าสมควรรักษาไว้ ดังเสียงสะท้อน

จากนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมว่า ... มาดูที่พิพิธภัณฑ์และบ้านลุงสุวินแล้ว ทำให้รักและหวงของเก่าที่มีอยู่ที่บ้านมากขึ้น จะเก็บไว้ไม่ขายหรอก... 6) นักเรียนนักศึกษาได้รับความรู้และเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินไปในขณะเดียวกัน ดังเสียงสะท้อนว่า ... สนุกมาก ได้รู้จักพี่และน้องจาก กศน และ โรงเรียนอื่น มีความรู้ใหม่ๆ ได้ไปนอกสถานที่ ได้รู้ประวัติพระพุทธศาสนา ได้รู้จักต้นไม้ต่างๆ และความหมายของชื่อต้นไม้...

2.2 ผลการประเมินผลผลิต ที่ได้จากการจัดกิจกรรมมีดังนี้

1) องค์ความรู้ที่ได้จากกิจกรรมเมื่อนำมารวบรวมเป็น “เรื่องเล่าจากค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว” เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่ได้จากกระบวนการรวบรวมความรู้อย่างสร้างสรรค์เป็นเอกสารเชิงวิชาการที่นำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้

2) ภาพวาดเชิงสร้างสรรค์ เป็นผลงานศิลปะที่สื่อให้เห็นถึงความประทับใจและสนุกสนานจากการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้ง 5 กลุ่ม

3) ความคิดเห็นของนักเรียนนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมต่อการจัดกิจกรรม โดยผู้วิจัยจัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นต่อการจัดกิจกรรม ด้านการจัดกิจกรรมและด้านความสร้างสรรค์ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ผลการประเมินพบว่าด้านการจัดกิจกรรมผู้เข้าร่วมกิจกรรมเห็นด้วยในระดับมากที่สุด จำนวน 6 ข้อ และเห็นด้วยในระดับมากที่สุด จำนวน 3 ข้อ สำหรับความคิดเห็นด้านความ

สร้างสรรค์ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเห็นด้วยในระดับมากที่สุดทุกข้อ เรียงลำดับได้ดังนี้ กระบวนการในการจัดกิจกรรมก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ เนื้อหาของกิจกรรมก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมของโครงการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ชิ้นงานที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจัดทำมีความสร้างสรรค์ และชิ้นงานที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจัดทำส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่คนในชุมชน

### 3. ผลการประเมินผลกระทบ

3.1 ผลกระทบต่อนักเรียนนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม การจัดกิจกรรมในครั้งนี้ส่งผลให้นักเรียนนักศึกษามีความรู้เกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของตน ทั้งที่เป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญา บุคคล สถานที่ หรือเป็นวัตถุประสงค์ของเป็นความรู้จากประสบการณ์จริง ได้มีโอกาสสัมผัส พูดคุยซักถาม ทำให้เกิดความรู้สึกภูมิใจ เห็นคุณค่า และเห็นความสำคัญที่จะต้องช่วยกันสืบสานรักษา และ เผยแพร่ ดังคำพูดว่า “หนูเห็นที่เขาใส่ชุดที่ตัดจากผ้า คูบัวมาต้อนรับพวกเราสวยคืออยากใส่บ้างค่ะ” นอกจากนี้ วิธีการเรียนรู้อย่างสนุกสนานนอกห้องเรียน ยังส่งผลให้เกิดความสนใจ อยากรู้ อยากเรียน อยากเข้าร่วมกิจกรรมเช่นนี้อีก และส่งผลให้เกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ สามารถเสนอแนะความคิดเห็น เช่น “อยากให้พาไปคุยกับยายที่อยู่ไฟมาหลายๆ ท้อง” “อยากหุงข้าวด้วยก้อนเส้าเตาไฟโบราณ” “อยากให้มีโปรแกรม วันเดียว เทียวคูบัว” “อยากรู้เรื่องลูกปัดที่ขุดได้ที่คูบัว” “อยากรู้เรื่องโมบายดอก

เข็มนที่แขวนไว้ที่บ้านป่าทองอยู่” “อยากรู้สรรพคุณของต้นไม้ที่สวนโคตรเหง้า”

3.2 ผลกระทบต่อพิพิธภัณฑ์ผลการจัดกิจกรรมครั้งนี้ ทำให้เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์และคณะกรรมการได้ปรับแนวความคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้มีชีวิต มีกิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ๆ อันจะส่งผลให้ผู้รับบริการได้รับความรู้ ความเข้าใจ และเกิดความคิดสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์ได้แนวทางการจัดกิจกรรมค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว สร้างสรรค์ความคิดจากพิพิธภัณฑ์ ในทำนองเดียวกัน หรือใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดให้แตกต่างออกไป ดังที่กรรมการของพิพิธภัณฑ์ที่ร่วมเป็นวิทยากรในครั้งนี้กล่าวว่า “...ผมคิดว่าเป็นการจัดกิจกรรมที่สมบูรณ์ที่สุดแล้ว เราไม่เคยจัดกิจกรรมแบบนี้มาก่อน เป็นกิจกรรมที่ดีตัวผมเองก็ชอบมากที่ได้พาเด็กไปเรียนรู้แบบนี้ อยากให้มาจัดอย่างนี้อีกหลายๆ ครั้ง...” นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์ยังได้ “เรื่องเล่าจากค่ายตามรอยวัฒนธรรมคูบัว” ไว้สำหรับจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไปได้

3.3 ผลกระทบต่อสถานศึกษา การจัดกิจกรรมในครั้งนี้ มีส่วนช่วยกระตุ้นแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้กับนักเรียน และเป็นการส่งเสริมให้ครูใช้แหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน เช่น จิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัวและแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ในชุมชน โดยนำมาบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนในกลุ่มสาระต่างๆ ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนแห่งหนึ่งกล่าวว่า “...สวนโคตรเหง้ารำลึกก็อยู่หลังโรงเรียนนี้เอง ... จะให้นักเรียนไปเรียนค่านา

เกี่ยวข้าว ผมเชื่อว่ามึนนักเรียนหลายคนที่บ้านมีที่นาแต่ไม่เคยทำนา...” และยังเป็นการกระตุ้นแนวความคิดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในโรงเรียนอีกด้วย ดังคำกล่าวของคนเดิมว่า “...ในโรงเรียนก็มีทั้งไม้ประดับ และไม้ยืนต้นมากมาย พิพิธภัณฑ์ของโรงเรียนก็เก็บเครื่องมือเครื่องใช้เก่าๆ ไว้เยอะ ผมจะให้ครูและนักเรียนมาช่วยกันพัฒนาและใช้เป็นแหล่งเรียนรู้...”

3.4 ผลกระทบต่อชุมชน การให้ผู้สูงอายุในชุมชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่ร่วมให้ข้อมูลชุมชน ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ ร่วมคิดตลอดจนร่วมเป็นวิทยากรประจำฐานการเรียนรู้ เป็นการส่งเสริมการนำศักยภาพของผู้สูงอายุมาใช้ให้เกิดคุณค่า ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขและภาคภูมิใจในตนเอง ในส่วนของชุมชนเองก็เห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุคุณค่าของพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน ดังที่ภูมิปัญญาเรื่องผ้าจากคนหนึ่งกล่าวว่า “...อย่าขึ้นไปบนบ้านเลย ป่าไม้ได้ดูไว้ อยบ้านหลังใหญ่มันกว้าง ป่าอยู่คนเดียวกวาดดูทุกวันไม่ไหว ลูกหลานนานๆมาที ถ้าพวกหนูมาทันบ่อยๆ อย่างนี้ ป่าชอบ มาเรียนทอผ้าก็ได้ ป่าจะสอนให้ฟรีๆ...”

4. ความยั่งยืน ผลเชิงสร้างสรรค์ที่ได้จากการจัดกิจกรรมดังกล่าว ส่งผลต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในหลายประเด็น ดังนี้ 1) สถานศึกษาในชุมชนทั้งในและนอกระบบ สามารถนำแนวทางการจัดกิจกรรมไปใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ต่อไป หรือเป็นแนว ทางในการพัฒนารูปแบบใหม่ๆ 2) พิพิธภัณฑ์นำแนวทางการจัดกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้

เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต มีความสร้างสรรค์ และมีการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

3) นักเรียนนักศึกษาในชุมชนเกิดความซาบซึ้งและเห็นคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมและของดีของชุมชน ทำให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติเกิดความรัก ห่วงแหน และต้องการสืบทอดวัฒนธรรมและรักษาของดีเหล่านี้ไว้อยู่กับชุมชน

4) ชุมชนเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนรุ่นหลังเห็นเป็นแบบอย่างและเกิดความตั้งใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมบำรุงรักษาวัฒนธรรมเอาไว้

5) ชุมชนเข้มแข็งจากการทำงานที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ร่วมกัน เกิดสายสัมพันธ์ของเครือข่ายที่ทำงานร่วมกันระหว่างทีมวิจัย ชุมชน พิพิธภัณฑ์ สถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ อันจะส่งผลต่อการดำเนินงานด้านการพัฒนาอื่นๆ ที่จะตามมาภายหลัง

**อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ**

ผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผล ดังนี้ 1) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานพบว่า ประชาชนในท้องถิ่นยังไม่ให้ความสนใจที่จะเข้ามาเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์สถานศึกษาในชุมชนเองก็ยังไม่ใช้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนน้อยมาก จึงควรพัฒนากิจกรรมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ที่จะทำให้นักเรียนในท้องถิ่นได้รับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและเร่งประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายในท้องถิ่นโดยปรับกระบวนการทำงานด้านการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์เชิงรุกและประเภทของกิจกรรมซึ่งสอดคล้องกับรายงานการวิจัยการจัดการเรียน

รู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑ์ (สุมาลี สังข์ศรี และคณะ 2548: จ-ฉ) และ สุทธาสินี วัชรบูล (2544: 15) ที่พบว่าพิพิธภัณฑ์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตควรมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายในขอบเขตภาระหน้าที่ของตนเอง

2) ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการสัมผัสสถานที่ทางวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชนจากบรรยากาศและสถานที่จริงนอกห้องเรียน และเรียนรู้ด้วยกระบวนการต่างๆ ผลการประเมินในด้านกระบวนการจัดกิจกรรมและความสร้างสรรค์ พบว่าเป็นการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่ทั้งผู้รับผู้ถ่ายทอด และผู้จัดดำเนินการต่างก็มีความสุขสนุกสนาน และพึงพอใจสอดคล้องกับแนวคิดของทิสนา แคมณี (2542: 4-5) ที่กล่าวว่า การออกแบบกิจกรรม การเรียนรู้ ต้องคำนึงถึงเนื้อหาวิชา ประสบการณ์เดิมและความต้องการของผู้เรียน โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ได้รับความสนุกสนานจากการเรียน มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และสอดคล้องกับแนวคิดของเฟรดเดอริค ฟร็อบเอล (Froebel Foundation, 2005 อ้างใน ศิวลี อรัญนารถ, 2551: 3) ที่กล่าวว่าจัดการเรียนการสอนนั้นควรมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เกิดการสะสมประสบการณ์และคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นด้วยตนเองตามศักยภาพของแต่ละบุคคลซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจและความคิดรวบยอดต่อไป นอกจากนั้นการต่อยอดซ้ำเติมด้วยการวาดภาพยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดประสบการณ์สุนทรีย์ภาพ จากการเกิดประสบการณ์ตรงอัน

นำมาซึ่งกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ด้วยศิลปะ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และนำมาซึ่งความรักและความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งนั้น (ศิริ อรัญนารถ, 2551: 3) ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ส่วนใหญ่พอใจในสถานที่และบรรยากาศในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในกิจกรรมที่จัดภายในพิพิธภัณฑ์และการออกไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547: 7) ที่กล่าวว่าสภาพแวดล้อมในการเรียน (Learning Environment) ต้องมีความสะดวกสบาย เหมาะสม ตลอดจนได้รับความไว้วางใจ และการให้เกียรติผู้เรียน และสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2543: 21) ที่กล่าวว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียนควรมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีกิจกรรมร่วมกันในกระบวนการเรียนรู้

4) ด้านผลผลิต ในการสรุปองค์ความรู้ของกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับประสบการณ์ตรงจากแหล่งเรียนรู้ จึงสามารถซึมซับความรู้ความคิดอย่างชัดเจน มีการนำความรู้ความคิดของแต่ละคนได้มาถ่ายทอด แลกเปลี่ยน วิเคราะห์ และสังเคราะห์ร่วมกันจนสามารถถ่ายทอดความคิดออกมาเป็นภาษาเขียนทำให้ได้ใช้ทักษะที่แตกต่างกันช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะได้พัฒนาทักษะในการเขียนเล่าเรื่องเพราะต้องเขียนเรื่องเล่าจากคำตามรอยวัฒนธรรมคูบัว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษานันทิยา จินามา (2549: 40) เกี่ยวกับการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาทักษะการเขียนเล่าเรื่องว่าทำให้ผู้เรียนมีทักษะในการเขียนเล่าเรื่องสูงกว่าเกณฑ์ทั่วไปที่กำหนด และเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้รับ

ประสบการณ์ตรง ได้เรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวในชีวิตประจำวัน ทำให้มีความกระตือรือร้นและสนใจในการเรียน สำหรับผลผลิตชิ้นงานภาพวาดเชิงสร้างสรรค์ แต่ละกลุ่มสามารถรวบรวมความคิดจินตนาการเป็นเรื่องราว สร้างสรรค์เป็นภาพวาดที่สะท้อนให้เห็นบรรยากาศของการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับอุทัย คุลยเกษม (2553: 9) ที่กล่าวว่า ความสร้างสรรค์เป็นคุณลักษณะพื้นฐานประเภทหนึ่งของมนุษย์ ประชาชนโดยทั่วไปจะรู้สึกพึงพอใจและมีแรงบันดาลใจถ้าเขาสร้างพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มเปี่ยม การช่วยให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์และทำในสิ่งที่สร้างสรรค์ ควรเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน

6) ด้านผลกระทบ การนำเรื่องราววิถีชีวิตของบรรพบุรุษ สถานที่สำคัญและภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการเรียนรู้ ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและเกิดเจตคติที่ดีต่อวัฒนธรรมของชุมชนสอดคล้องกับคำกล่าวของ สมจิตร โคนทอง (2537: 2) ว่า การส่งเสริมให้เห็นความสำคัญและเกิดเจตคติที่ดีต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุ ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของชาติ และการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมเป็นการจุดประกายให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคิดหาวิธีการที่จะสืบต่อวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

7) ด้านความยั่งยืน การจัดกิจกรรมครั้งนี้สามารถเป็นแนวทางให้สถานศึกษาทั้งในและนอกระบบนำไปบูรณาการเข้ากับหลักสูตรของแต่ละสถานศึกษาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนทำให้นักเรียนได้

พัฒนาเต็มความสามารถทั้งด้านความรู้ จิตใจ อารมณ์ สังคม และทักษะต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ชุศรี สุจารักษ์ (2547: 73) ที่กล่าวถึงการใช้สาระ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหัวเรื่องในการบูรณาการ อย่างรอบด้าน ทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจตลอดจน เกิดความผูกพันกับท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นมีความหมายต่อชีวิตผู้เรียน อีกทั้งครูผู้สอนได้ พัฒนารูปแบบการเรียนรู้ใหม่ๆ และมีโอกาส พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

### ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยพบว่าการจัดกิจกรรมในครั้งนี้เกิดผลกระทบต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมส่งผลให้อยากเรียนรู้เพิ่ม จึงควรมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน เช่น การหุงข้าวด้วย ก้อนเส้า ในส่วนผลกระทบที่เกิดต่อพิพิธภัณฑ์ และสถานศึกษาทำให้เกิดแนวคิดในการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้และใช้แหล่งเรียนรู้ใน ชุมชน จึงควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมเชิง สร้างสรรค์โดยใช้พิพิธภัณฑ์เป็นฐานอย่าง หลากหลายร่วมกับสถานศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบและเครือข่ายต่างๆ ตลอดจนชุมชน อย่างต่อเนื่อง โดยนำแนวทางการจัดกิจกรรมใน

ครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้หรือพัฒนาเพิ่มเติม เช่น ในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดง ความคิดเห็นต่อระยะเวลาในการทำกิจกรรมว่า น้อยเกินไป ดังนั้นจึงควรขยายระยะเวลาในการ เรียนรู้แต่ละกิจกรรมให้มากขึ้น หรือในกิจกรรม ผลิตชิ้นงานเชิงสร้างสรรค์ควรปรับรูปแบบ กิจกรรมให้มีเวลากลับไปสร้างสรรค์ชิ้นงาน เพิ่มเติม แล้วหาโอกาสกลับมาสานอกันใหม่

### ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการ พัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้เชิง สร้างสรรค์ให้แก่กลุ่มเป้าหมายอื่นๆ เช่น กลุ่ม ผู้นำชุมชน กลุ่มอสม. กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ
2. ควรพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิง สร้างสรรค์แก่กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มแม่บ้านใน ชุมชนเพื่อให้ได้ผลิตชิ้นงานที่สามารถจำหน่าย เป็นรายได้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายและเป็นรายได้ ของพิพิธภัณฑ์
3. ควรพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิง สร้างสรรค์แก่กลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่สร้างสรรค์หลากหลาย ขึ้น
4. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์กับแหล่ง เรียนรู้ตลอดชีวิตอื่นๆ ในชุมชน

## เอกสารอ้างอิง

- ชูศรี สุจารักษ์. (2547). **ความคิดเห็นของผู้ปกครอง ครู และนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนวัดศรีบัวบาน อำเภอเมืองลำพูน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นันทิยา จินามา. (2549). **การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาทักษะการเขียนเล่าเรื่องของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รุ่ง แก้วแดง. (2545). **การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา “การสร้างสรรค์ศึกษา” กรณีของ ประเทศไทย**. เอกสารประกอบการบรรยาย ณ โรงแรม เลอ รอยัล เมอริเดียน วันพุธที่ 16 มกราคม 2545. [ออนไลน์] สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2552. จาก [http://library.uru.ac.th/webdb/images/Create\\_Edu.htm](http://library.uru.ac.th/webdb/images/Create_Edu.htm).
- ประเวศ วสี. (2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- ศิวลี อรัณนารถ. (2551). **ผลการจัดประสบการณ์ศิลปศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางศิลปะสำหรับเด็กอนุบาล**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2551). **พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- สุมาลี ตั้งศรี และคณะ. (2548). **รายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการแหล่งเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต: พิพิธภัณฑ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. (2547). **จิตวิทยาเพื่อการศึกษาอบรมผู้ใหญ่** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท ด่านสุทธาคารพิมพ์ จำกัด.
- สุธาณี วิชรบูล. (2545). **พิพิธภัณฑ์ชุมชนพลังแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สมจิตร โลกทอง. (2537). **เจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 7**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพฯ: พรินทิวานกราฟฟิค.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2553). **การแปลงแผนยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากรสู่แผนปฏิบัติการระดับคณะวิชา/หน่วยงาน**. เอกสารประกอบการอบรม ณ โรงแรม รอยัลซิดี กรุงเทพฯ วันที่ 31 พฤษภาคม 2553.